

yatı". (1938), Semih Lütfi Kitabevi'nin "Refik Halit Külliyyatı" (1939), "Ağaoğlu Külliyyatı" (1941), Kanaat Kitabevi'nin "Abdülhak Hâmid Külliyyatı" (1945), Hilmi Kitabevi'nin "Hüseyin Rahmi Gürpınar Külliyyatı" ilk teşebbüsleri oluşturmaktadır. Daha sonra külliyyat yayıncılığı gittikçe yaygınlık kazanarak 1960'lı yılların ortalarından itibaren "bütün eserleri", "toplu eserleri" gibi isimler altında devam etmiştir. Fazla yaygın olmamakla birlikte bazı Batılı yazarların Türkçe'deki külliyyat veya "bütün eserleri" yayıncılığına da "J. Rasin Külliyyatından" (İstanbul 1934-1935), "Tagor Külliyyatı" (İstanbul 1939) ve Cem Yayınevi'nin Kafka ve Puşkin'in "bütün eserleri" gibi yayınlar örnek verilebilir. Türkçe'de külliyyat yayımlama girişimlerinin pek azı tamamlanabilmiş, çoğu yarım kalmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmûs-ı Türkî, s. 1180; Özege, *Katalog*, II, 947-949; Haluk İpekten – Mustafa İsen, *Basılı Divanlar Kataloğu*, Ankara 1997, s. 31-34; "Külliyyât", *TDEA*, VI, 37-38.

ÂLİM KAHRAMAN

KÜLLİYE

(کلیه)

Değişik fonksiyonlardaki birkaç yapının bir arada yer alması ile oluşan binalar topluluğu.

Kısaca külliyye olarak adlandırılan önemli yapı topluluklarına zaman içinde manzûme, hey'et, imâret, site, imâret sitesi, kompleks gibi isimler de verilmiştir. Genellikle bir cami etrafında gelişen külliyelerin bazan medrese, ticarî bir yapı veya türbe çevresinde şekillendiği de görülmektedir. Yalnız tekkeler birer yapı topluluğu olarak ele alınmış olmasına rağmen özel durumlarından dolayı bu tasnife tâbi tutulmadan ayrıca değerlendirilmelidir.

Devlet yönetiminin en üst kademesinde olan kişilerle bunların eşleri ve çocukları, yönetimin çeşitli kademelerinde bulunan vezir, bey, paşa, sadrazam gibi devlet ricâliyle halktan hayır sahibi zenginler tarafından bu sosyal tesisler halka hizmet amacıyla yapılmıştır. İslâmiyet'in ilk devrinden başlayarak camiyle bütünleşen birçok fonksiyon bulunmaktaydı. Medine'deki Mescid-i Nebvî bu anlamda bir külliye gibi çok fonksiyona sahip ilk yapı olarak görülebilir. Emevîler ve Abbâsîler zamanında yaygın biçimde ele alınan ve

kaleyi andıran korunaklı bir alan içinde bulunan saray ve saraya bağlı pek çok birimden oluşmuş yapı toplulukları mevcuttur. Karahanlı ve Gazneli ile Anadolu dışındaki Selçuklular'da görülen ve "ribât" olarak tanınan yapılar çok fonksiyonlu düzenleriyle geniş teşkilâtlara sahiptir. Anadolu'da bu durum sultan hanları ve diğer kervansaraylarla sürmüştür. Zengî, Eyyûbî ve Memlûkler'de medrese, cami, türbe birleşiminden oluşan yapılar Anadolu'da Selçuklu çağı medreselerinde bir birim mescid, bir birim de türbe şeklinde düzenlenerek devam eder.

Külliyelerin Anadolu'da en erken tarihli örnekleri Artuklular'da görülmektedir. XII. yüzyılın ilk çeyreğinden günümüze ulaşan Mardin Emînüddin Külliyesi ile yine aynı döneme tarihlenen Câmîu'l-Asfar'ın çevresindeki kalıntıların bir külliye olduğu anlaşılmaktadır. Mengüçlüler devrinden Divriği Ulucamii, Dârüşşifâ ve Türbesi ile (1288) ilk yapısı Danişmendli devrine kadar inen Kayseri Köhük Camii, Medresesi ve Hamamı birer külliye programı içinde ele alınmış yapılardır. Cami ve medresenin birleşmesi, Selçuklu döneminde Kayseri Hacı Kılıç (1249) ve Amasya Gökmedrese Camii ile devam etmiştir. Konya Kûçuk Karatay Mescidi ve Medresesi (1248) dışında Akşehir Taşmedrese (1250) medrese, mescid, türbe ve Konya İnce Minareli Medrese (1260-1265) medrese-mescid birleşmesine sahip yapılar olarak görülmektedir. Kayseri Çifte Medrese ile (1205-1206) Sivas Şifâhiye Medresesi (1217) benzer türde olup tıp medresesi, şifâhâne ve mezar yapılarından meydana gelmektedir. Kayseri'de Huand Hatun Külliyesi (1237-1238) cami, medrese, kümbet, hamam; Konya'da Sâhib Ata Külliyesi (1283) cami, türbe, hankah, sebîl, hamam gibi yapılarıyla Selçuklu devrinden büyük kapsamlı külliyeler olarak dikkat çekmektedir.

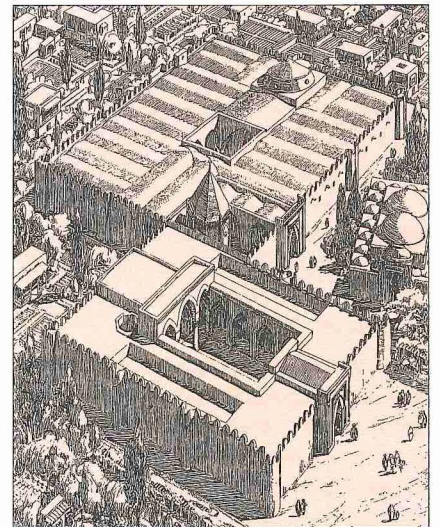
Selçuklu geleneğini devam ettirmekle birlikte yeni denemelerin de ele alındığı Beylikler devrinde külliye inşaatları sürmüştür. Beyşehir'de Eşrefoğlu Camii ve Külliyesi (1297-1300), Seydişehir'de Seyyid Hârûn Külliyesi (1310-1320), Manisa'da İshak Çelebi Ulucamii ve Külliyesi (1366-1378), Antalya'da Yivli Minare Camii ve Külliyesi (1378), Balat'ta İlyas Bey (1404), Kütahya'da II. Yâkub Bey ile (1428) İshak Fakih (1420-1433) külliyesi, Karaman'da İbrâhim Bey Külliyesi (1426-1462) ve Kastamonu'da İsmâil Bey Külliyesi (1454-1457) bu döneme ait önemli örneklerdir.

Adana'da ulucamî ve külliyesi (1508-1541) Osmanlı devrinde yapılan ilâvelerle tamamlanmıştır. Pulur'da Ferah Şad ile (1527) Bitlis'te Şerefiye (1529) külliyesi ise bu bölgelerin Osmanlı idaresi altına geçtikten sonra ele alınmıştır.

Osmanlı döneminde sayıları artarak devam eden külliyeler önceki örneklerle daha çok sayıda yapıyı bünyesinde bulundurmaktaydı. Bânilerin oluşturduğu zengin vakıflar sayesinde bu külliyeler uzun süre fonksiyonlarını aksatmadan sürdürmüş, devletin imar ve iskân siyasetiyle çeşitli yerlerin bu vakıf programları sayesinde şenlendirilmesi sağlanmıştır. Topluma faydalı hayır kurumları kazandırma düşüncesiyle ele alınan külliyeler inşa edildikleri yere uygun olarak birçok ihtiyacı karşılamaktaydı. Cami, medrese, türbe, mektep, tabhâne, imaret (yemekhane, mutfak, kiler, fırın), dârüşşifâ, han, çarşı, dükkânlar, hamam, sebîl, çeşme, muvakkithâne, evler, odalar, ahır vb. yapıların çoğunu veya bir kısmını bünyesine alan külliyelerle şehirler gelişmiş, menziller üzerinde inşa edilenlerin etrafında yeni yerleşimlerin oluşması sağlanmıştır.

XIV. yüzyıl içinde İzniç'te (1334) ve Bursa'da (1339-1340) Orhan Gazi külliyesi, Bursa'da Hudâvendigâr Külliyesi (1385'ten önce), Mudurnu (1382), Bolu ve Bursa'da (1390-1395) Yıldırım Bayezid külli-

Huand Hatun Külliyesi'nin konumunu gösteren bir çizim (Gabriel, *Monuments turcs d'Anatolie*, Paris 1931, I, lv. 30)

yeleri inşa edilmiştir. Bursa Yeşilcamî Külliyesi (1414-1424), Bursa (1424-1426) ve Edirne'de (1426) Murâdiye külliyesi, yine Edirne'de Üç Şerefeli Cami ve Külliyesi ile (1437-1447) Ankara'da Karaca Bey Külliyesi (1440) XV. yüzyılın ilk yarısında yapılmış önemli külliyelerdir. İstanbul'un fethinden hemen sonra camiye çevrilen Ayasofya zaman içinde birçok binanın ilâvesiyle külliye halini almıştır. Ayrıca Eyüp Sultan (1454), Fâtih (1463-1470), Mahmud Paşa (1463-1473), Murad Paşa (1471-1477), Şeyh Vefâ (1476), Dâvud Paşa (1485) ve Çemberlitaş Atik Ali Paşa (1496) külliyesi bu yüzyıl içinde İstanbul'da yapılan önemli örneklerdir. Özellikle Fâtih Camii ve Külliyesi kapladığı alan itibarıyla bütün Osmanlı tarihi içinde en büyük külliye olmuştur. İstanbul dışında Edirne (1484-1487) ve Amasya'da (1486) II. Bayezid, Alaşehir'de Şeyh Sinan Efendi (1485), Manisa (1490) ve Tokat'ta (1493) Hatuniye, Amasya'da (1495) Ayas Ağa külliyesi inşa edilmiştir.

XVI. yüzyıl külliye yapımı için parlak bir dönem olmuştur. Bu yüzyılın ilk çeyreği içinde İstanbul'da inşa edilen Beyazıt (1501-1508) ve Yavuz Selim (1522) külliyesi Mimar Sinan öncesinde ele alınmış önemli yapılarıdır. Yüzyılın ilk yarısında İstanbul dışında Trabzon'da Hatuniye (1514), Manisa'da Hafsa Sultan (1523), Afyon / Sincanlı'da Sinan Paşa (1524-1525), Gebze'de Çoban Mustafa Paşa (1524), Bozüyük'te Kasım Paşa (1525-1528), Silivri'de Piri Mehmed Paşa (1530-1531), Saraybosna'da Gazi Hüsrev Bey (1530), Hezargrad'da İbrâhim Paşa (1533), Halep'te Hüsrev Paşa (1546) külliyesi inşa edilmiştir. İstanbul'da Haseki (1539), Üsküdar Mihrimah Sultan (1540-1548), Şehzade Mehmed (1544-1548), Hadım İbrâhim Paşa (1551), Süleymaniye (1550-1557), Sinan Paşa (1555), Kara Ahmed Paşa (1555-1565), Edirnekapı Mihrimah Sultan (1562-1565), Atik Vâlide Sultan (1570-1579), Kadırga Sokullu Mehmed Paşa (1572), Piyâle Paşa (1573), Zal Mahmud Paşa (1580), Şemsi Paşa (1580), Kılıç Ali Paşa (1580-1581), Mehmed Ağa (1585), Mesih Mehmed Paşa (1586), Nişancı Mehmed Paşa (1588) külliyesi Sinan'ın görev yaptığı devirde ele alınmış önemli külliyelerdir. İstanbul dışında Tekirdağ'da Rüstem Paşa (1553), Babaeski'de Cedîd Ali Paşa (1561-1564), Büyükçekmece'de Kanûnî (1563), Lüleburgaz'da Sokullu (1569), Havsa'da Sokullu (Kasım Paşa, 1576) külliyesi Trakya'da yapılan önemli menzil külliyesidir. Edirne Selimiye Külliyesi

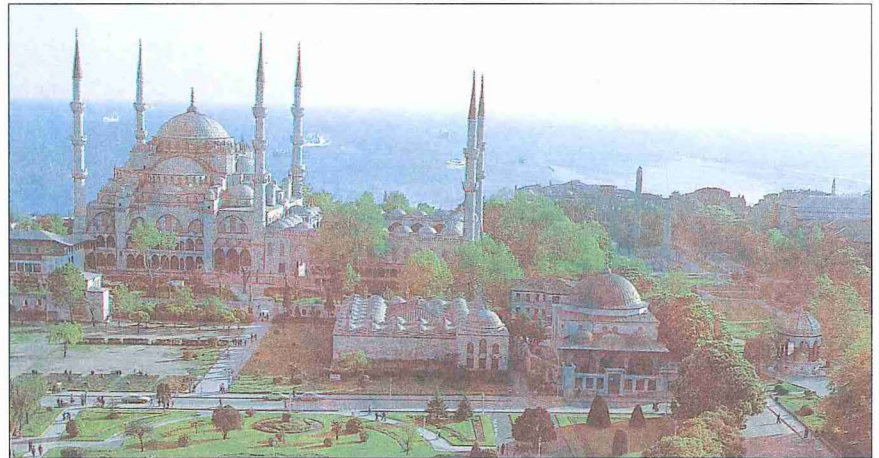
(1569-1575) şehrin merkezinde inşa edilmiştir. Karapınar'da II. Selim (1569), Yenışehir'de Sinan Paşa (1573), Payas'ta Sokullu (1574-1575), Ilgın'da Lala Mustafa Paşa (1576), İzmit'te Pertev Paşa (1579) külliyesi Anadolu'da ele alınan menzil külliyesidir. Van'da Hüsrev Paşa (1567-1587) ve Manisa'da Murâdiye (1583-1586) külliyesi ise şehir merkezinde yapılmıştır. Bağdat'ta Abdülkâdir-i Geylânî (1534-1574), Şam'da Süleymaniye (XVI. yüzyılın ikinci yarısı başları) ve Kahire'de Sinan Paşa (1571) külliyesi Anadolu dışında olan önemli eserlerdir. Mimar Sinan'ın ardından XVI. yüzyılın sonunda İstanbul'da Cerrah Mehmed Paşa (1593), Koca Sinan Paşa (1593), Hâfız Ahmed Paşa (1595) ve Gazanfer Ağa (1596), İstanbul dışında ise Gölarmara'da Halime Hatun (1595), Şam'da Kadife Hanı Menzil (1591) külliyesi inşa edilmiştir.

XVII. yüzyılda İstanbul'da külliye inşaatı bir önceki yüzyıl kadar parlak olmamıştır. XVI. yüzyılın sonlarında yapımına başlanan, fakat uzun süre yarım kalan Yenice Camii Külliyesi (1597-1603, 1661-1664) bu yüzyılda tamamlanabilmiştir. Yüzyılın başında ele alınan Sultan Ahmed Külliyesi (1609-1619) bu dönemde yapılan en büyük külliye olmuştur. Üsküdar'daki Çinili Cami Külliyesi (1640-1642) dışında diğer külliyeler medrese merkezli olup sur içinde inşa edilmiştir. Kuyucu Murad Paşa (1610), Ekmekçizâde Ahmed Paşa (1618'den önce), Bayram Paşa (1635), Köprülü (1661-1676), Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (1680-1690), Amcazâde Hüseyin Paşa (1700), Feyzullah Efendi (1700) bu gruba

dahil olan külliyelerdir. Bu yüzyıl içinde İstanbul dışında çok sayıda külliye inşa edildiği tesbit edilmiştir. Kırıkkale'de Hasan Dede (1605), Nallıhan'da Nasuh Paşa (1607), Elmalı'da Ömer Paşa (1610), Kayseri Tavlusun'da Halil Paşa (1617), Kuşadası (1617) ve Ulukışla'da (1619) Öküz Mehmed Paşa, Adana Çakır'ta Bayram Paşa (1637), Sivas Yıldızeli'de Kemankeş Kara Mustafa Paşa (1639-1640), Elazığ Mollakendi'de Şeyh Ahmed Peykeri (XVII. yüzyılın ikinci çeyreği), Bilecik Vezirhan (1659-1660), Amasya Gümüşhacıköy (1658-1669), Safranbolu ve Adana Misis'te (XVII. yüzyılın üçüncü çeyreği) Köprülü Mehmed Paşa külliyesi, Van'da Kaya Çelebi (1660-1665), Niğde'de Murad Paşa (1661-1662), Erzurum Oltu'da Arslan Paşa (1664), Olur Çatakköy'de Derviş Mehmed (1667), Merzifon (1667-1676) ve İncesu'da (1670) Merzifonlu Kara Mustafa Paşa külliyesiyle Samsun Vezirköprü'de Fâzıl Ahmed Paşa Külliyesi (XVII. yüzyılın ikinci yarısı) inşa edilmiştir. Anadolu dışında ise Hama yolu üzerinde Cisir eş-Şuğur ile Şam Nebük menzil külliyesi bu yüzyıldan önemli örneklerdir.

XVIII. yüzyılda İstanbul'da Çorlulu Ali Paşa (1707-1709), Yeni Vâlide (1708-1710), Damad İbrâhim Paşa (1720), Üsküdar Ahmedîye (1722), Ebûîshak İsmâil Efendi (1725'ten önce), Hekimoğlu Ali Paşa (1734-1735), Seyyid Hasan Paşa (1735), Hacı Beşir Ağa (1744-1745), Nuruosmaniye (1748-1755), Lâleli (1760-1764), Ayazma (1760-1761), Sirkeci (1775-1789), Beylerbeyi (1777-1778) ve Emirgân'da (1781-1783) I. Abdülhamid, Mihrişah Sultan (1792-1795)

Sultan Ahmed Camii ve Külliyesi – İstanbul

AHMET VEFA ÇOBANOĞLU

(الكليات)

Ebü'l-Bekā el-Kefevî
(ö. 1095/1684)
tarafından kaleme alınan
terimler sözlüğü
(bk. EBÜ'L-BEKÂ el-KEFEVÎ).

KÜLLİYYÂT-ı HAMS

(bk. BEŞ KÜLLÎ).

KÜLLİYYÂT-ı KAVÂNÎN

(کلیات قوانین)

**Son dönem Osmanlı hukukçusu
ve mevzuat derlemecisi
Sarkis Karakoç'un
(ö. 1944)
Osmanlı hukuk belgelerini
bir araya getiren eseri.**

Müellifin ifadesiyle “külliyyât-ı kavânîn ve nizâmât ve ferâmîn ve berevât ve irâdât-ı seniyye ile muâhedât ve umûma ait mukâvelâtı muhtevî olan” eser XX. yüzyı-

lin başlarında müdevvenât-ı kânûniyye-
nin birinci kısmını, yani Osmanlı Devleti'-
nin kuruluşundan II. Meşrutiyet'e kadar
fermanlar, beratlar, irâde-i seniyyeler,
muahedeler ve umuma ait mukaveleleri
ihtiva etmek üzere hazırlanmış, ancak II.
Meşrutiyet'in ilânından sonra düsturla-
rın yayımlanmasına öncelik verildiğinden
neşredilememiştir (Karakoç, I, P-T). Eser
halen Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde
bulunmaktadır. Karakoç, bu çalışma-
sından dolayı 23 Safer 1328 (6 Mart 1910)
tarihinde üçüncü rütbeden nişân-ı Âl-i
Osmânî ile ödüllendirilmiştir (BA, *Sicill-i
Ahvâl Defterleri*, nr. 183, s. 247).

Külliyyât-ı Kavânîn 39 x 29 cm. boyutunda kırk dosyadan ibarettir. Ayrıca beş cilt alfabetik ve beş cilt de kronolojik bir fihristi bulunmaktadır. *Külliyyât-ı Kavânîn*'de yer alan belgeler Fâtih Sultan Mehmed dönemiyle başlamakta ve 23 Temmuz 1908 tarihiyle sona ermektedir. Belgeler muhtemelen Karakoç'un elde ettiği sırasına göre numaralanmış, ancak tarihi sıraya göre yerleştirilmiştir. Derlemedeki ilk belge, Fâtih Sultan Mehmed

[illegible]

*Külliyyât-ı
Kavânîn'in*
tarihî
fihristinden
bir sayfa